

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

АРМАНОВ МИКОЛА ГРИГОРОВИЧ

УДК 343.37

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО
ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди.

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, професор
Куц Віталій Миколайович,
Національна академія прокуратури України,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Осадчий Володимир Іванович,
Національний технічний університет „КПІ”,
професор кафедри теорії права і держави;

кандидат юридичних наук, доцент
Ященко Андрій Миколайович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін.

Захист відбудеться «23» вересня 2009 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.730.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук в Національній академії прокуратури України за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії прокуратури України за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б.

Автореферат розісланий

«22» серпня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук

Н.В. Лісова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Конституцією України проголошено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачене законодавством (ст. 19 Конституції), а права та свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції).

Розширення майнового сектору суспільних відносин, виникнення значної кількості не існуючих раніше зв'язків між суб'єктами господарської діяльності та інші обставини призвели до перевантаження існуючої системи розгляду майнових спорів. Це, у свою чергу, сприяло виникненню не врегульованих законодавством форм їх розв'язання, зокрема колекторської діяльності. Сутність останньої полягає в сприянні виконанню цивільно-правових зобов'язань, але, як свідчить практика, таке сприяння часто здійснюється злочинними методами. Колекторська діяльність безпосередньо межує з порушеннями прав боржників, а у зв'язку з відсутністю її законодавчої регламентації, здебільшого здійснюється саме з такими порушеннями, що детермінує необхідність відповідної кримінально-правової реакції.

За таких умов виникає необхідність кримінально-правового захисту конституційних положень, згідно з якими правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Ускладнює зазначену ситуацію у сфері виконання майнових зобов'язань і так зване чорне рейдерство, тобто протиправне заволодіння активами господарюючих суб'єктів. Останнє набуло широкого розповсюдження в Україні. Наявність майнового спору між суб'єктами господарської діяльності досить часто використовується як привід для захоплення підприємств чи їхнього майна.

Для розв'язання зазначених вище проблем державою здійснюються певні заходи, зокрема удосконалення законодавчої бази, наслідком чого стало доповнення в 1996 році Кримінального кодексу України (далі – КК України) статтею 198², яка передбачала відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Зміст зазначеної норми згодом було відтворено в статті 355 КК України 2001 року. Але, як свідчить практика, зазначена стаття застосовується вкрай рідко, незважаючи на розповсюдженість негативного явища, якому вона має протидіяти. Поширеними є також помилки при кваліфікації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Складовою механізму детермінації злочинного примушування до виконання майнових зобов'язань є ухилення від їх виконання з боку кредитора. Враховуючи цю обставину, доцільно розглянути питання щодо можливої криміналізації найбільш небезпечних проявів такого ухилення.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження є роботи М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, М.О. Беляєва, А.М. Бойка, О.І. Бойцова, Я.М. Брайніна, Ф.Г. Бурчака, Б.В. Волженкіна, С.Б. Гавриша, І.М. Гальперіна, О.М. Джужи, А.Ф. Зелінського, М.І. Коржанського, Г.А. Крігера, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвака, Н.О. Лопашенко, В.В. Лунєєва, В.Т. Маляренка, М.І. Мельника, А.В. Наумова, Б.С. Нікіфорова, В.І. Осадчого, А.О. Пінаєва, В.С. Прохорова, О.І. Рарога, А.В. Савченка, М.С. Таганцева, Є.В. Фесенка, В.Д. Філімонова, І.Я. Фойницького, П.Л. Фріса, Н.М. Ярмиш та інших науковців.

Незважаючи на достатньо високу актуальність проблеми протидії злочинному примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, у вітчизняній кримінально-правовій теорії їй не приділяється достатньої уваги. Окремі питання зазначеної проблематики розглядалися переважно при дослідженні суміжних аспектів протидії злочинності, зокрема, П.П. Андрушком, О.О.Дудоровим, Г.М. Зеленовим, О.Г. Кальманом, В.М. Куцом, В.О. Навроцьким, М.І. Хавронюком та іншими вченими. На дисертаційному рівні Соловйовою А.М. було проведено дослідження складу цього злочину, але поза увагою дослідниці залишилася низка важливих аспектів проблеми, які потребують теоретичного осмислення.

Зазначені вище обставини й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження та її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дослідження проводилось у руслі реалізації Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 роки, затвердженої Указом Президента України № 1376/2000 від 25.12.2000 р., та Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 1767 від 20.12.2006 р. Обрана тема відповідає напрямам наукової діяльності кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту економіки та права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди на період до 2010 року, а також пріоритетним напрямом розвитку кримінально-правової науки, рекомендованим відповідним відділенням Академії правових наук України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формулювання обґрунтованих пропозицій спрямованих на уточнення доктринальних висновків, модернізацію національного кримінального законодавства та підвищення ефективності правозастосовчої діяльності щодо протидії примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Для досягнення поставленої мети у ході дослідження вирішувалися такі завдання:

- визначити соціальну обумовленість криміналізації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань;

- проаналізувати історичний та сучасний зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення протидії примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань;

- з'ясувати об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки складу цього злочину як підстави кримінальної відповідальності за його вчинення;

- розкрити зміст визначених законом форм такої відповідальності за вчинення цього злочину;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Об'єктом дослідження є кримінально-правове забезпечення порядку розв'язання майнових спорів.

Предметом дослідження – кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувались загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема історико-правовий – при з'ясуванні історичного досвіду протидії примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань та суміжним злочинам; порівняльно-правовий – при вивченні зарубіжного досвіду протидії злочинності у цій сфері; діалектичний метод дозволив з'ясувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 355 КК України; системно-структурний метод забезпечив встановлення співвідношення складу цього злочину та суміжних складів; статистичний метод було використано для аналізу даних Державного комітету статистики України, Департаменту інформаційних технологій МВС України, Державної виконавчої служби та Державної судової адміністрації про кількість злочинів цього виду, зареєстрованих, розслідуваних та розглянутих судами; метод експертного опитування застосовувався при анкетуванні 308 осіб, які репрезентували різні соціальні групи населення; метод документального аналізу було застосовано при вивченні відповідних процесуальних документів, які містилися у 103 справах дослідчої перевірки та в 94 кримінальних справах за фактами примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Нормативною базою дослідження є: Конституція України, КК України, роз'яснення постанов Пленуму Верховного Суду України та інші нормативно-правові акти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням комплексу проблемних аспектів кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, а саме – соціальної обумовленості криміналізації

цього діяння, підстав настання відповідальності за його вчинення та форм такої відповідальності.

Найбільш важливими положеннями, які визначають наукову новизну дисертації та виносяться на захист є такі:

вперше:

- доведено, що однією з умов поширення злочинного примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань є злісне ухилення від їх виконання зобов'язаною особою, тому з метою зниження детермінуючого потенціалу цієї обставини обґрунтовується доцільність встановлення кримінальної відповідальності за таке ухилення;

- обґрунтовано висновок, що примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань та самоправство утворюють споріднені суміжні склади злочинів, у зв'язку з чим заперечується усталене їх співвідношення як загального та спеціального складів злочину;

- запропоновано новий підхід до законодавчого забезпечення відповідальності за злочинне примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, зокрема статтею 355 КК України передбачити відповідальність за порушення порядку розв'язання майнових спорів, а статтею 356 – немайнових спорів, що дозволить відмовитися від вживання в тексті закону складного для розуміння оціночного за змістом поняття „самоправство”;

- аргументовано необхідність перегляду встановлених видів та меж кримінального покарання за вчинення цих злочинів у руслі пріоритету застосування покарань не пов'язаних з позбавленням волі;

- доведено недоцільність застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності з передачею на поруки за фактом примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань в інтересах підприємства, на якому ця особа працює.

удосконалено:

- аргументацію доцільності криміналізації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань;

- характеристику об'єкта та предмета примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, зокрема доведено, що родовим об'єктом цього злочину є порядок управління, основним безпосереднім об'єктом - порядок розв'язання майнових та немайнових спорів, а предметом – майно або благо немайнового характеру, стосовно якого виник спір;

- розуміння змісту об'єктивної сторони примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, що зумовило висновок про доцільність внесення змін до диспозиції статті 355 КК України: діянням у структурі об'єктивної сторони цього злочину пропонується вважати порушення порядку розв'язання

майнових спорів, а способом його вчинення – висловлення суб'єкту такого спору чи близьким йому особам певної вимоги та погрози насильством над будь-ким із них чи пошкодження або знищення їхнього майна;

набули подальшого розвитку:

- рекомендації щодо вдосконалення законодавчого визначення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 129 КК України, за рахунок включення до неї такої ознаки, як „погроза заподіяння тяжких тілесних ушкоджень”;

- поняття вимоги в структурі об'єктивної сторони розглядуваного злочину, під якою пропонується розуміти доведення в категоричній формі за допомогою будь-яких засобів до відома потерпілого певного варіанту його поведінки, який є бажаним для пред'явника вимоги;

- визначення погрози у складі цього злочину, під якою пропонується розуміти доведення погрозуючим за допомогою будь-яких засобів до відома потерпілого певного варіанту своєї поведінки, небажаного для останнього, у разі невиконання ним пред'явленої вимоги;

- характеристика суб'єктивної сторони примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, до структури якої пропонується включити вину у формі прямого умислу, мету – примушування до виконання існуючого зобов'язання та відсутність корисливого мотиву;

- перелік кваліфікуючих ознак примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: в науково-дослідній діяльності – для теоретичних розробок з питань кваліфікації злочинів та при подальших дослідженнях кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; у правотворчості – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність за самоправство та за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; у правозастосовчій діяльності – при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи, злочинів проти власності, самоправства та примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; у навчальному процесі – при викладанні курсу Особливої частини кримінального права, підготовці підручників та навчальних посібників.

Особистий внесок здобувача. Здобувачем у співавторстві з науковим керівником опубліковано статтю „Рейдерство: кримінально-правовий аспект” у журналі „Підприємництво, господарство і право”, 2007 р., № 10 (142). Особистий внесок здобувача становить 50 % і полягає у доведенні необхідності розглядати рейдерство як злочинну технологію збагачення з певним переліком предикатних та вторинних злочинів, а також в обґрунтуванні пов'язаної з цим модернізації складів „самоправних” злочинів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації були оприлюднені на чотирьох науково-практичних конференціях: „Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку” (18–19 грудня 2003 року, Харків); „Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи” (22–23 квітня 2004 року, Харків); „Всеукраїнська наукова конференція „Другі юридичні читання” (18 травня 2005 року, Київ); „Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення” (13–15 квітня 2007 року, Львів).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлені у п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджених ВАК України, а також у чотирьох тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації визначається темою, завданнями та метою дослідження. Дисертація включає перелік умовних позначень та скорочень, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, з яких основний текст – 195 сторінок, список використаних джерел – 30 сторінок (348 найменувань), та додатки на 35 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його зв'язок із науковими програмами та планами, мету і завдання, окреслено об'єкт, предмет, методи і структуру дослідження, сформульовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію.

Розділ 1 „Соціальна обумовленість криміналізації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” складається з трьох підрозділів та висновків до розділу.

У підрозділі 1.1. *„Історичний нарис та міжнародна практика протидії примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань”* досліджено розвиток правових засобів протидії самоправним злочинам, зокрема і примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, починаючи із Законів Хаммурапі і закінчуючи сучасними кримінальними кодексами. Доведено, що включення до КК України ст. 355 є логічним наслідком історичної еволюції протидії самоправству в сфері майнових відносин.

Історичний аналіз національних законодавчих пам'яток показав, що в Короткій редакції Руської Правди заборонялось самостійне примусове повернення власником свого майна з володіння іншої особи. На відміну від Законів Хаммурапі, за Руською

Правдою караним визнавалось самовільне повернення майна будь-яким способом: таємно, за допомогою насильства, чи з погрозою його застосування.

Дослідження ретроспективи правового регулювання та зарубіжної практики протидії примушуванню до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань привело до висновку, що існували та продовжують існувати три основні напрями правового забезпечення протидії цьому явищу: перший – встановлення кримінальної відповідальності за самоправні дії, пов'язані з майновими спорами; другий – криміналізація злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості з метою усунення умов поширення злочинного примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань, а третій являє собою гармонічне поєднання перших двох напрямів. Найбільш вдалим слід вважати комплексну протидію поширенню означених злочинів, яка проявляється у застосуванні заходів третього напрямку.

У підрозділі 1.2. „Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань у структурі злочинності в Україні” на базі офіційної статистичної інформації, а також вивчення практики протидії цьому злочину з'ясовано місце примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань у структурі злочинності в Україні.

Дослідженням встановлено, що значна частина цивільно-правових відносин, які виникають на підставі кредиторських зобов'язань, реалізується з порушенням встановленого законом порядку розв'язання майнових спорів. При цьому потерпілі від примушування до виконання майнових зобов'язань із різних причин здебільшого не звертаються до судових органів за захистом своїх прав. Основними серед таких причин є правовий нігілізм, неусвідомлення порушення свого права, небажання викрити власні правопорушення перед правоохоронними органами та інше. Це обумовлює високий рівень латентності досліджуваного злочину.

Дисертантом встановлено наявність залежності кількості вчинених примушувань до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань від ефективності діяльності державних та недержавних органів, уповноважених розглядати та розв'язувати майнові спори. Основою визначення реального рівня розповсюдженості цього злочину стали статистичні дані судових органів та органів державної виконавчої служби щодо строків розгляду майнових спорів та виконання відповідних судових рішень. На підставі цього зроблено висновок, що офіційні дані правоохоронних органів відображають менше одного відсотка реально вчинених злочинів цього виду.

Додатковими факторами, що зумовлюють латентність цього злочину, на думку дисертанта, є помилки при кваліфікації злочинів судовими та правоохоронними органами. На підставі дослідження окремих судових рішень доведено, що через помилкову кваліфікацію до статистичної звітності достатньо часто потрапляє

недостовірною інформацією. Через це офіційні показники рівня примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань істотно знижуються, а рівень близьких за ознаками злочинів, зокрема вимагання, безпідставно завищується.

У підрозділі 1.3. „Підстави та умови встановлення кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” проаналізовано існуючі в літературі погляди на підстави, умови, принципи та критерії криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Автором доведено наявність чотирьох складових підстави криміналізації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань: наявність злочинних порушень порядку розв'язання майнових спорів; суспільна небезпечність такої поведінки; відсутність її кримінально-правової заборони іншими кримінально-правовими нормами; існування умов вчинення такого роду діянь, які не можливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Поряд з підставою встановлення кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань досліджено умови криміналізації цього діяння. Такими, зокрема, є можливість позитивного впливу кримінально-правової норми на суспільно небезпечну поведінку; своєчасність криміналізації; перевага позитивних наслідків криміналізації над негативними; домірність санкції за діяння, що підлягає криміналізації.

При з'ясуванні соціальної обумовленості криміналізації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань встановлено, що вчинення цього злочину провокується віктимною поведінкою потерпілого, а саме – його ухиленням від виконання своїх зобов'язань перед кредитором. Це виступає потужним криміногенним фактором поширення злочинного примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань. Для запобігання цьому злочину запропоновано криміналізувати деякі прояви протиправно-віктимної поведінки боржників, зокрема ухилення від виконання цивільно-правових зобов'язань та проаналізовано соціальну обумовленість доцільності такої криміналізації.

Розділ 2 „Склад примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань як юридична підстава кримінальної відповідальності” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. „Об'єктивні ознаки примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” дисертант, поділяючи думку, що об'єктом злочину є правове благо, критикує позицію законодавця щодо визнання родовим об'єктом примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Без сумніву, авторитет зазначених суб'єктів є певним благом, але за умови, що він реально існує. При цьому залишається незрозумілим,

як визначається шкода, що заподіюється навіть реально існуючому авторитету зазначених структур, не говорячи про те, що за умов його відсутності, що є характерною рисою для сучасної України, заподіяти шкоду авторитету взагалі неможливо. Автор вказує, що більш чітким і таким, що піддається формалізації є визначення об'єкта цього злочину з застосуванням поняття „порядок управління”, як певної системи дій управлінського характеру, яка відповідає чинному законодавству. Порядок управління, на відміну від авторитету, є правовою, а не етичною категорією, оскільки встановлюється нормами права та охороняється ними.

Дисертант робить висновок, що основним безпосереднім об'єктом, на який посягає означене злочинне діяння, є порядок розв'язання майнових спорів, як складова існуючого порядку управління.

На основі аналізу висловлених в теорії думок стосовно додаткового безпосереднього об'єкта примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань зроблено висновок, що за наявної редакції ст. 355 КК України таким об'єктом є: за ч. 1 – психічна недоторканість особи; за ч. 2 – психічна та фізична недоторканість особи, свобода і власність; за ч. 3 – здоров'я особи, свобода та власність.

Дослідивши існуючі точки зору на сутність предмета злочину, дисертант доходить висновку, що предметом досліджуваного злочину є майно, з приводу якого виник майновий спір.

Далі у підрозділі проведено відмежування примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань від суміжних злочинів. При цьому доведено, що склади самоправства та примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, на відміну від поширеної думки, співвідносяться не як загальний і спеціальний, а як суміжні.

При аналізі об'єктивної сторони злочину з'ясовано зміст поняття „примушування”, який розкрито через поєднання вимоги з погрозою. Надано поняття вимоги, яка визначена як доведення в категоричній формі за допомогою будь-яких засобів до відома потерпілого певного варіанту його поведінки, який є бажаним для пред'явника вимоги. Під погрозою запропоновано розуміти доведення погрозуючим за допомогою будь-яких засобів до відома потерпілого певного варіанту своєї поведінки, який є небажаним для останнього, у разі невиконання ним пред'явленої вимоги.

При з'ясуванні змісту погроз, за допомогою яких може вчинитися досліджуваний злочин, автором наведено додаткові аргументи у підтримку позиції, згідно якої необхідним є розширення кола осіб, які можуть зазнати шкоди від реалізації погрози, шляхом заміни терміну „близькі родичі” поняттям „близькі особи”. При цьому коло близьких потерпілому осіб має визначатися самим потерпілим. Дисертантом також додатково обґрунтована думка деяких науковців

щодо розширення переліку кримінально-караних погроз при вчиненні цього злочину за рахунок погрози розголошення певних відомостей. При цьому звертається увага на те, що кримінально караною має визнаватися погроза розповсюдити не лише відомості, що ганьблять особу, але й інші, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Саме таке формулювання подібної погрози міститься в законодавчому визначенні вимагання.

Як підсумок аналізу об'єктивних ознак цього злочину, вноситься пропозиція сформулювати його в законі як „порушення порядку розв'язання майнових спорів”. Сутність цього злочину, на думку автора, полягає у вимозі виконати майнове зобов'язання поєднаної з певною погрозою. Водночас пропонується суттєво переглянути зміст ст. 356 КК України, в якій визначити відповідальність за порушення порядку розв'язання немайнових спорів.

У підрозділі 2.2. „Суб'єктивні ознаки примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” спочатку аналізується суб'єктивна сторона цього злочину.

Розкриваючи зміст умислу в основному складі цього злочину дисертантом доведено, що інтелектуальний його момент полягає в усвідомленні суб'єктом суспільної небезпечності свого діяння, а вольовий – у бажанні вчинити заборонене статтею 355 КК України діяння. У кваліфікованому складі цього злочину характеристика умислу дещо інша – суб'єкт не лише усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваного діяння, але й передбачає його наслідки та бажає їх настання.

При висвітленні особливостей факультативних ознак суб'єктивної сторони цього злочину наголошено на тому, що у якості обов'язкової ознаки має визнаватися відсутність корисливого мотиву. Підтвердженням відсутності цього мотиву є мета вчинення злочину – примусити боржника до виконання реально існуючого зобов'язання.

При розгляді ознак суб'єкта примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань автор торкнувся триваючої в кримінально-правовій доктрині дискусії з приводу визнання суб'єктом злочину юридичних осіб. Зазначено, що, незважаючи на спокусу в певних випадках визнавати суб'єктом цього злочину організаційні утворення у виді юридичних осіб, такий підхід за наявного законодавства про кримінальну відповідальність неможливий. При цьому дисертант підтримав думку тих науковців, які вважають, що в перспективі, за умови розподілу кримінальних правопорушень на злочини та злочинні проступки, а також встановлення покарання лише за перші з них, а за злочинні проступки – кримінального стягнення, з'явиться можливість визнати і юридичну особу суб'єктом кримінального проступку. Якщо порушення порядку розв'язання майнових спорів буде віднесено до числа злочинних проступків, суб'єктом його

вчинення цілком ймовірно буде визнано і юридичну особу.

Розглядаючи такі ознаки суб'єкта досліджуваного злочину, як осудність та вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за його вчинення, автор навів додаткові аргументи, що підтверджують обґрунтованість кримінально-правового впливу лише на осіб, які досягли загального віку кримінальної відповідальності.

У підрозділі 2.3. „Кваліфікуючі ознаки примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” проведено аналіз кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, закріплених у частинах 2 та 3 статті 355 КК України.

З огляду на зазначені вище можливі нововведення до статей 355 та 356 КК України запропоновано в примітці до першої з них визнати повторними як тотожні, так і однорідні злочини, передбачені цими статтями.

Доведено, що під погрозою застосування насильства до потерпілого у складі злочину, що розглядається, необхідно розуміти погрозу не лише фізичним, а й психічним насильством. Замість поняття великої шкоди у ч.3 ст. 355 КК України доцільно використовувати таку ознаку як спричинення майнової шкоди більшої ніж ціна спору. Замість поняття „тяжкі наслідки” і в ст. 355, і в ст. 356 КК України запропоновано використовувати конструкцію „спричинення смерті або психічного захворювання особі яка є суб'єктом спору, чи комусь з її близьких”.

Запропоновано також доповнити перелік кваліфікуючих ознак досліджуваного злочину такою, як „самовільна реалізація свого права або захоплення майна в заставу”. Також обґрунтовано доцільність визнання кваліфікуючою ознакою злочинного порушення порядку розв'язання майнових спорів так званого „чорного рейдерства”. На думку дисертанта це сприяло б підвищенню ефективності протидії цьому негативному явищу. При цьому з огляду на неоднозначність цього поняття від його вживання в тексті закону слід утриматись, а зазначену ознаку складу злочину сформулювати з використанням традиційних лексичних прийомів.

Розділ 3 „Форми кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. „Покарання за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань” зазначено, що встановлені за цей злочин санкції, мають недоліки. Звертають на себе увагу значна віддаленість максимальної межі покарання від мінімальної, безальтернативність покарання за кваліфіковане примушування, а також встановлення за його вчинення покарань, лише пов'язаних із позбавленням або обмеженням волі.

Дисертант вказав, що при конструюванні санкції та встановленні видів і меж покарання за вчинення злочину, що досліджено, необхідно додержуватись принципів достатності та необхідності покарання, а також можливості поновлення соціальної справедливості за допомогою застосування останнього. При цьому слід

виходити з принципу, згідно з яким покарання за складене діяння, яким є означений злочин, має дорівнювати сумі покарань, які окремо встановлені за суспільно небезпечне діяння та за спосіб його вчинення.

Автором проведено розрахунок покарань стосовно основного складу злочину, передбаченого статтею 355 КК України, а також стосовно кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів, з урахуванням пропозиції щодо зміни редакції зазначеної статті.

У підрозділі 3.2. „Звільнення від покарання або його відбування при примушуванні до виконання цивільно-правових зобов'язань” досліджено особливості зазначених форм кримінальної відповідальності. Дисертант підтримав позицію сучасних науковців щодо доцільності розширення сфери застосування звільнення від покарання та його відбування.

Порушені питання щодо відмежування звільнення від покарання та звільнення від відбування покарання, при дослідженні якого дисертант приєднався до тих науковців, які вважають, що звільнення від покарання має місце, коли останнє не призначається винному обвинувальним вироком суду взагалі. Сутність кримінальної відповідальності в цьому випадку полягає в самому засудженні злочинного вчинку та суб'єкта його вчинення. Натомість звільнення від відбування призначеного покарання характеризується наявністю обвинувального вироку, в якому призначено вид і міру покарання, але постановлено повністю або частково звільнити засудженого від відбування цього покарання.

Далі проаналізовано окремі види звільнення від покарання або його відбування, та звертається увага на особливості їхнього застосування при можливому внесенні до законодавства запропонованих дисертантом змін.

ВИСНОВКИ

В результаті дисертаційного дослідження вирішено важливе для кримінально-правової теорії та практики протидії злочинності наукове завдання, яке полягає у доведенні соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вдосконаленні законодавчого визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак такого примушування, а також, форм кримінальної відповідальності за його вчинення. На підставі зазначеного вище пропонується викласти статтю 355 КК України у наступній редакції:

„Стаття 355. Порушення порядку розв'язання майнових спорів

1. Вимога виконати майнове зобов'язання, поєднана з погрозою застосування насильства над суб'єктом спору чи його близькими або з погрозою пошкодженням чи знищенням їхнього майна, або розповсюдження відомостей, які вони бажають

зберегти в таємниці, за відсутності ознак вимагання, –

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років з штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без таких.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивством чи заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, чи з пошкодженням або знищенням майна, або пов'язані з самовільною реалізацією свого права чи захопленням майна в заставу, –

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на строк до чотирьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого.

3. Дії, передбачені частинами 1 і 2 цієї статті, вчинені при розв'язанні корпоративних спорів або організованою групою, або такі, що спричинили майнову шкоду більшу за ціну спору, або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або такі, що спричинили смерть чи психічне захворювання хоч одній з вказаних осіб, –

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, з штрафом до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або без такого.

Примітка. 1.У статтях 355 та 356 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями”.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Арманов М.Г. Щодо історії розвитку кримінальної відповідальності за самоправство при вирішенні майнових спорів / М.Г. Арманов // Серія „Право”: Збірник наукових праць. – Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2004. – Вип. 4. – С. 122–130.

2. Арманов М.Г. Латентні помилки у кваліфікації примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань / М.Г. Арманов // Серія „Право”: Збірник наукових праць. – Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2005. – Вип. 5. – С. 132–137.

3. Арманов М.Г. Основний безпосередній об'єкт та предмет примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань / М.Г. Арманов // Серія „Право”: Збірник наукових праць. – Харків : Харківський національний

педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2006. – Вип. 6. – С. 38–44.

4. Арманов М.Г. Деякі аспекти вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за „самоправні” злочини / М.Г. Арманов // Серія „Право”: Збірник наукових праць. – Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2007. – Вип. 9. – С. 119–126.

5. Куц В.М. Рейдерство: кримінально-правовий аспект / В.М. Куц, М.Г. Арманов // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10 (142). – С. 128–131.

6. Арманов М.Г. Методи дослідження об'єктивних ознак примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань / М.Г. Арманов // Методологія наукового дослідження у галузі права: проблеми та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. – Харків : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004. – С. 75–77.

7. Арманов М.Г. Життя, здоров'я та психічна недоторканість як додатковий об'єкт складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (питання розмежування зі злочинами проти життя і здоров'я особи) / М.Г. Арманов // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я: Матеріали науково-практичної конференції, (Харків, 22-23 квітня 2004 року). – Харків: “Юрінком Інтер”, 2004. – С. 156–159.

8. Арманов М.Г. Соціальна зумовленість криміналізації ухилення від виконання майнових зобов'язань / М.Г. Арманов // Другі юридичні читання: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (Київ, 18 травня 2005 року). – Київ, 2005. – С. 173–176.

9. Арманов М.Г. Співвідношення складів злочинів самоправства та примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань / М.Г. Арманов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції у 2-х ч., (Львів, 13–15 квітня 2007 року) – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2. – С. 9–12.

АНОТАЦІЯ

Арманов М.Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія прокуратури України. – Київ, 2009.

У дисертації досліджуються особливості кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Висвітлюється історія протидії цьому діянню, визначається місце цього злочину в структурі злочинності в Україні, обґрунтовується соціальна обумовленість його криміналізації, аналізуються об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки складу цього злочину. Досліджуються також форми кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину. В результаті проведеного дослідження робиться висновок, що чинна редакція статті 355 Кримінального кодексу України не відповідає сучасним вимогам та не може бути ефективним інструментом протидії цьому злочину. На підставі проведеного дослідження сформульовано низку теоретичних висновків та висловлено пропозиції щодо удосконалення регламентації кримінальної відповідальності за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Ключові слова: примушування, вимога, погроза, ухилення від виконання зобов'язань, майновий спір, порядок управління.

АННОТАЦІЯ

Арманов Н.Г. Уголовная ответственность за принуждение к выполнению либо невыполнению гражданско-правовых обязательств. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия прокуратуры Украины. – Киев, 2009.

В диссертации исследуются особенности уголовной ответственности за принуждение к выполнению либо невыполнению гражданско-правовых обязательств. Освещается история противодействия этому деянию, определяется место принуждения к исполнению либо неисполнению гражданско-правовых обязательств в структуре преступности в Украине, обосновывается социальная обусловленность его криминализации, анализируются объективные, субъективные и квалифицирующие признаки состава этого преступления. Исследуются формы уголовной ответственности за совершение этого преступления.

В результате исследования уголовной ответственности за принуждение к выполнению либо невыполнению гражданско-правовых обязательств делается вывод, что действующая редакция статьи 355 Уголовного кодекса Украины не соответствует современным требованиям и не может выступать эффективным инструментом в руках правоохранительных органов для противодействия принуждению. Требуется дополнения и уточнения характеристика объективных и субъективных, в том числе квалифицирующих и особоквалифицирующих признаков состава этого преступления. Кроме того, необходимым является приведение санкций статьи 355 Уголовного кодекса Украины в соответствие с изменениями в

уголовно-правовой политике украинского государства, направленными на гуманизацию уголовно-правового воздействия на лиц, совершающих преступления.

На основании изложенного дается ряд теоретических выводов, а также предложений по усовершенствованию регламентации уголовной ответственности за принуждение к выполнению либо невыполнению гражданско-правовых обязательств. В частности установлено, что не противоречит историческим традициям, а также зарубежной практике противодействия преступным нарушениям порядка разрешения имущественных споров установление уголовной ответственности как за принуждение к выполнению гражданско-правовых обязательств, так и за наиболее опасные проявления уклонения от их исполнения. Также сформулирована новая редакция статьи 355 Уголовного кодекса Украины, в которой учтены все сделанные автором предложения. По-новому раскрыто содержания понятие принуждение, которое раскрывается через симбиоз требования и угрозы, содержание которых также уточнено. Предлагается отказаться от использования в законе неоднозначного термина „самоуправство” и предлагается заменить его новой, достаточно формализованной юридической конструкцией. В также работе предоставляются и другие выводы.

Ключевые слова: принуждение, требование, угроза, уклонение от исполнения обязательств, имущественный спор, порядок управления.

SUMMARY

Armanov M.G. Criminal Responsibility for the Compulsion to Execution or Non-Execution of Civil Liability. – Manuscript.

The Dissertation to obtain a candidate of laws scientific degree in law in the speciality 12.00.08. – criminal law and criminology; criminal-executive Law. – National Prosecutor Academy of Ukraine. – Kyiv, 2009.

The peculiarities of criminal responsibility of criminal responsibility for the compulsion to execution or non-execution of civil liability are studied in this thesis. The history of counteraction to this act is elucidated, the point of compulsion in the criminality structure in Ukraine is determined, the social conditionality of criminalization is researched, the objective, subjective and qualificatory features of components of this crime are analyzed. The forms of criminal responsibility for committing this crime by way of punishment are studied. As a result of researching the criminal responsibility for the compulsion to execution or non-execution of civil liability we conclude that the current version of Article 355 of Criminal Code of Ukraine does not correspond to the actual requirements and cannot be effective toolbox in the hands of law machinery for the counteraction to compulsion. Both objective and subjective as well as qualificatory features of components of crime require amendments and more precise definitions.

Besides, the sanction of Article 355 of Criminal Code of Ukraine requires some improvement in an effort to regulate the realization of criminal responsibility for committing this crime.

On the basis of the conducted research a number of theoretical conclusions is formulated and some suggestions on the improvement of regulation of criminal responsibility for the compulsion to execution or non-execution of civil liability are submitted.

Key words: compulsion, requirement, threat, discharge of obligations evasion, pecuniary argument, administrative procedures.

Підписано до друку 17.08.2009 р. Формат – 60х90 1/16
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видруковано на ризографі
Національної академії прокуратури України.
04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б